

Екологічна компонента у системі оподаткування підприємств

Економічний розвиток будь-якої країни світу супроводжується забрудненням довкілля. Адже для виробництва залучаються природні ресурси, а натомість утворюються різного роду відходи. Найбільш важливим підсумком останніх двох десятиліть є дійсне усвідомлення екологічної проблеми, відчуття екологічної кризи. Те, що двадцять років тому сприймалося як реальність практично тільки інтелектуалами від науки, набрало широкого визначення як дійсний факт. Нарешті прийшло усвідомлення, що навколишнє природне середовище – це “природний капітал”, який потребує менеджменту, тобто розумного, науково обґрунтованого контролю над його витрачанням, збереженням та примноженням, і це, звичайно, передбачає суворий статистичний облік його руху. Разом з тим, Концепція сталого розвитку, прийнята наприкінці 80-х років лідерами провідних країн, означала зміщення акцентів у політиці та господарській практиці – від тактики досягнення короткострокових економічних цілей до гармонізації відносин суспільства і природи. Власний досвід природокористування довів, що стабільний прогрес може бути здійснений лише за екологічно прийнятних способів виробництва і життя. Відбулася переорієнтація оцінки природи, що сприймалася раніше тільки як джерело ресурсів для економічного зростання. Було усвідомлено, що забезпечення сталого соціально-економічного розвитку можливе винятково при дбайливому споживанні природних благ, при підтримці життєзабезпечуючих екологічних процесів.

Одним з підходів до розв'язання цієї проблеми є створення своєрідного госпрозрахункового механізму охорони природи, складовими якого повинні бути: економічна оцінка природних ресурсів, плата за їх використання та визначення економічних збитків, завданих народному господарству забрудненням навколишнього середовища. Ефективності дії такого механізму сприятимуть об'єктивні статистичні дані. Зокрема, збирання, описування, систематизація й аналіз екологічної інформації, облік і калькуляція екологічних витрат за рівнями господарювання формують статистику охорони навколишнього середовища і відтворення природних ресурсів. За своїм характером ця статистика є міжгалузевою. Вона виявляє навантаження на природне середовище, екологічні наслідки суспільної діяльності, а також зворотні реакції суспільства на викликані ним же зміни в стані природи.

Екологічний стан планетарних систем настільки загрозливий, що вже зараз потребує від кожної держави понад 5% ВВП. Чи всі готові до подібних витрат (зокрема, для США – це понад 100 млрд. доларів)¹?

В Україні вже почав діяти еколого-економічний механізм природокористування, запроваджено плату за використання природних ресурсів і забруднення довкілля. Але він працює не на повну силу. Близько 30% світової ціни

¹ Куріщак Ш. Сучасна екологічна дипломатія: досвід міжнародного співробітництва // *Нова політика*. – 1997. - № 6. - С.50-57.

становить сьогодні ціна наших чорноземів, мінеральної сировини, вод, біоресурсів і лише 1-5% світової ціни – плата за забруднення¹. Подальше підняття “цінової планки” блокується більшістю міністерств та відомств із посиленням на високі податки та низьку конкурентоздатність продукції вітчизняного виробництва. Продукція, на виробництво якої витрачається енергії та сировини у 3-5 разів більше, ніж в інших країнах, ніколи не стане конкурентоспроможною. Крім того, якщо в країнах, що нас оточують, ринкові ціни будуть нижчими, ніж наші витрати виробництва, а платоспроможний попит населення України обмежений, то відповідно будуть незначними фінансові надходження, недоступність товарів на ринку ресурсів, засобів виробництва і примусовий перехід на екологічно брудне виконання технологічних операцій з відповідною стагнацією підприємств-виробників ресурсів.

Вирішення цієї проблеми багато в чому залежить від поетапного впровадження підняття ціни на природні ресурси до світового рівня. Одночасною, для енерго- і ресурсоемких підприємств, заміною частини податків “підвищеною ціною” природної сировини так, аби вартість кінцевої продукції залишалась незмінною. Таким підприємствам повинна забезпечуватися і гарантована державна підтримка для їх модернізації та технологічного переозброєння. Лише у такий спосіб будуть створені умови як для структурних змін економіки, так і для швидкого підвищення ефективності виробництва. Підприємству стане економічно вигідним зменшувати споживання природних ресурсів, що означатиме й автоматичне зменшення податкового тиску та збільшення власних прибутків. За новим Законом ця проблема вирішується лише частково². Підприємства можуть відносити до валових витрат, зменшуючи тим самим об’єкт оподаткування, витрати на поточний і капітальний ремонт, реконструкцію, модернізацію та технічне переозброєння, але тільки суму, яка не перевищує 5% сукупної балансової вартості основних фондів. Підприємствам надано також право самостійно приймати рішення щодо застосування прискореної амортизації. Суми амортизаційних відрахувань тепер не підлягають вилученню до бюджету.

Фінансування державою модернізації виробництва може здійснюватись за рахунок бюджету 1998 р., де акумулюється майже 2 млрд.грн. у вигляді платежів за використання природних ресурсів та забруднення.

Проте податкова система, вилучаючи близько 80% заробленої гривні, більше пригнічує виробництво, ніж стимулює його. До того ж, рівень оподаткування прибутку нині ніяк не пов’язаний з ефективністю використання матеріальних ресурсів, у тому числі досить дефіцитних: природних і енергетичних. Маючи фіскальний характер, система оподаткування залишається багаторазовою, досить складною та байдужою до інноваційної та інвестиційної діяльності виробництва.

У формуванні нормативно-правової бази виробництва слід змінити акценти, перейти від політики стримування негативних тенденцій до стимулювання й заохочення економічного зростання. Цьому сприятиме

¹ Див.: Костенко Ю. // Наука і суспільство. - 1998. - № 1/2. - С.14-17.

² Див.: Про внесення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”, Закон України від 22.05.97 р. № 283/97-ВР // Вісник податкової служби України. - 1997. - №7. - С.3-7.

реформування податкової системи та спрощення і зниження податкового тиску на підприємства, посилення її регулюючої функції.

Певні зрушення у цьому напрямі вже є. З пакета запропонованих Урядом заходів прийнято два Закони: “Про податок на додану вартість” (від 3 квітня 1997 р. №168/97-ВР) і “Про внесення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” (від 22 травня 1997 р. № 283/97-ВР).

Першим упорядковується система пільгового оподаткування: виробникові гарантується повернення з бюджету сум податку, надмірно сплачених ним порівняно до фактично отриманих, вводиться вексельна форма сплати ПДВ, яка запобігатиме відволіканню оборотних коштів підприємств¹.

Другий закон вносить принципові зміни у визначення об’єкта оподаткування. Ним стає прибуток, розрахований як різниця між валовим доходом і валовими витратами, зменшений на суму амортизаційних відрахувань. Полегшення податкового тягаря можна очікувати також від того, що до складу валових віднесено деякі витрати подвійного використання, пов’язані з науково-технічним забезпеченням господарської діяльності, утриманням та експлуатацією природоохоронних фондів і збереженням екологічних систем, страхуванням ризиків, придбанням ліцензій тощо. Суттєвим нововведенням є й те, що у разі виникнення балансових збитків їх дозволяється розподіляти на п’ять наступних років з відповідним зменшенням об’єкта оподаткування.

Але значного спрощення податкової системи та посилення її стимулюючої функції поки що не відбулося. Навпаки, у новому законі переважає витратна ідеологія. Розширення переліку витрат, які належать до валових і зменшують оподаткування, без нормативного регулювання, створює умови для їх навмисного завищення і може дати імпульс витратній системі господарювання.

Безумовно, методичні підходи та розрахунки “екологічної” складової системи оподаткування підприємств ще потребують уточнень і доопрацювань. Разом з тим, Україна, яка формує власну податкову систему відповідно до світових стандартів, можливо, дістала б досконалішу структуру, пов’язавши її з екологічними чинниками створення і використання національного продукту.

¹ Див: Про податок на додану вартість: Закон України від 3.04. 97 р. №168/97-ВР // Вісник податкової служби. - 1997. - №6. - С. 2-14.